

състоянието на съветската литературна критика през последните години, която — според Дементиев — е отбелязала чувствителен напредък.

В отдела за литературна история на списание „Вопросы литературы“ се появиха статии, чиито автори правят интересен и много полезен опит да осветлят от нови аспекти творчеството на именити писатели. „Грабват“ читателя такива материали, като работата на Ю. Юзовски „Литературната полемика в пиесите на Горки“ (кн. 3), в която авторът си е поставил за задача да разкрие как Горки е участвувал в идейно-естетическите спорове на времето чрез драматическите си герои. А в кн. 2 Б. Бялик е направил опит да разкрие развитието на Горкиевата естетика в нейното непосредствено отношение към окръжаващите я литературни факти.

С интерес се посрещат статии, като „Трагедията и нейното разрешение“ от Д. Благой, в която с голяма вещина авторът разкрива някои трагични мотиви в лириката на Пушкин, като „Въпроси на стила и композицията в пиесата на Толстой „Живият труп“ от Б. Михайловски, статията на Л. Гурович върху Иля Илф и Ев. Петров и др.

Историята на западноевропейската литература и естетика е застъпена с много интересната статия на В. Асмус върху възгледите на Шилер, с материалите за Рабле и Беранже. Хубаво начало са работите на Е. Евнина „За някои тенденции в развитието на социалния роман в следвоенна Франция“ (кн. 3) и на И. Фрадкин „Литературата на антифашистката съпротива в Германия“ (кн. 4).

Отделът за критика и библиография — съвременните отзиви за литературните издания, анотациите, както и документите и съобщенията, публикувани в съответната рубрика на списанието, завършват впечатлението, че пред нас е едно много сериозно, в истинския смисъл на думата ръководно периодично издание за литературна теория, история и критика. . .

Дошли са само четири книжки, но те бяха достатъчни, за да направят българския читател искрен приятел на списание „Вопросы литературы“. Без съмнение новото издание на съветските литератори ще навлиза все по-уверено в неразрешените въпроси на литературната наука, ще се отзовава все по-смело и принципиално на най-характерните явления в съветския и чуждестранния литературен живот, ще поддържа творческата атмосфера, която се е създала вече на неговите страници, въпреки зложелателните прогнози на известни задгранични писатели. Така то все повече ще затвърдява положението си на орган на марксистическото литературознание с голямо международно значение.

И българските, и съветските литератори днес са заинтересовани от едно: да се пресече опитът на буржоазната идеология за проникване в нашите литературни обсъждания, за да се насочат те към най-важната си и основна задача — творческото развитие на литературната наука. Съвсем очевидно е, че в това направление един от най-сигурните ни съюзници ще бъде списание „Вопросы литературы“.

АТАНАС НАТЕВ

ЕДИН НЕРАЗРЕШЕН ВЪПРОС

Правилното изясняване на отношенията, съществували между някои наши писатели, културни и революционни дейци от епохата на Възраждането, както и на влиянието, което взаимно са си оказвали, е едно от основните задължения на изследователите им. Към такова изясняване трябва да се стреми всеки автор, който взема перото, за да очертае жизнения път или пък само отделни моменти от огромната по значение и разностранна по характер дейност например на Петко Славейков, Раковски, П. Хитов, Каравелов, Ботев, Левски и други дейци от онова време. Защото нерядко в отношенията между тях намираме научното обяснение на много прояви от общественно-политически и литературен характер. Ако напри-

мер поискаме да обрисоваме живота и дейността на Райко Жинзифов в Русия, не можем да отминем приятелските му връзки с Георги Раковски, Константин Миладинов, Нешо Бончев и особено с Марин Дринов, който го вдъхновява не само за литературна, но и за активна общественно-политическа дейност. Толкова повече това важи за отношенията между Георги Раковски, Любен Каравелов, Васил Левски и Христо Ботев — и четиримата вдъхновени и смели апостоли на идеята за организирана революционна борба срещу турските поробители. Докато историческата и литературна наука все още не са изяснили достатъчно положителното отношение на Каравелов към Раковски и неговите съвременници — участници

в революционното движение — то връзките му с Васил Левски и идейното влияние, което изпитва от него, отдавна са предмет на много статии и специални монографии. Дори нещо повече — в писма и спомени на техни съвременници се изнасят твърде интересни сведения за характера на тези отношения, за онова, което е сближавало или отличаващо двамата видни представители на национално-освободителната борба на българския народ. Достатъчно е да прелистим писмата на Каравелов, Ботев, Левски и Паңайот Хитов, а така също книгата на Стефан Каракостов „Васил Левски в спомените на съвременниците си“ (София, 1940 г.), и книгата на Любомир Дойчев „Левски в светлина“ (София, 1943 г.), за да добием едно сравнително пълно впечатление за така плодотворните взаимоотношения между Левски и Каравелов. Колкото и субективизъм да има в тези спомени и бележки, не можем да отречем тяхната стойност, не можем да се откажем от внимателното анализиране на съдържанието им, при което все по-силно чувстваме стремежа на техните автори да изложат всичко, което знаят за дейността на Левски и Каравелов, за отношенията между тях.

Все този стремеж към пълно изясняване характера на отношенията между Левски и Каравелов и тяхното въздействие върху хода на революционните събития у нас до Освобождението още в първите десетилетия на нашия век е подтикнал много автори към издирване и проучване на отделни факти и материали. Особена заслуга в това отношение имат Захари Стоянов, Стоян Заимов, Димитър Страшимиров, Михаил Димитров, Иван Унджиев и Никола Кондарев, чиито трудове за живота на Левски са познати не само в България и служат като основа на всяко ново проучване върху биографията и делото му. Не е необходимо да правим тук обстоен преглед на съответните факти в изследванията на посочените автори, нито пък да привеждаме всички техни изводи и оценки. Ще отбележим само, че в цялата литература върху Любен Каравелов и Васил Левски читателят открива две постановки на един и същи въпрос. Някои автори, в стремежа си да бъдат верни на историческата истина, се спират както на положителното у Каравелов, което несъмнено е оказало известно въздействие върху Левски, така също и на голямата поука, която Каравелов е могъл да почерпи за себе си от дейността и моралния облик на по-младия негов сънародник, оформил се като революционер под мощното въздействие на самия народ, родната обстановка, история

и култура, което той единствен от своите съидейници изпита в най-висока степен. В изследванията на други автори забелязваме обратното: стремеж да се изтъкнат ония мисли в запазените документи, които говорят за малки или по-големи различия в политическите разбирания на Левски и Каравелов; стремеж да се обясни огромната революционна дейност на Каравелов в Букурещ само с влиянието, което му оказва Васил Левски. Вън от това влияние според тези автори Каравелов не е никакъв революционер, а само един „прогресивен радикал или демократ“. В наши дни този стремеж пролича най-ярко в статията на Иван Унджиев „Към въпроса за отношенията между Любен Каравелов и Васил Левски“ („Известия на Института Ботев-Левски“, кн. 2, 1956 г, стр. 93—108), която до голяма степен представлява обобщение на близо тридесетгодишните усилия да се разглежда Каравелов като рождба на всевъзможни външи и родни влияния: на търговско-чорбаджийското съсловие в България през 50-те години на миналия век, на славянофилите в Русия, на омладинците и политическите дейци в Сърбия, на западноевропейското просветителство, на старите и младите в Румъния, на Левски и други наши революционни дейци.

От статията на Иван Унджиев се получава впечатлението, че Любен Каравелов през време на своето десетгодишно пребиваване в Русия не е успял да получи почти никаква революционна заплата; не е успял да изживее своя просветителски начин на мислене, който, види се, е усвоил от търговско-чорбаджийската среда на баща си; в Сърбия Каравелов бил ни повече, ни по-малко един обикновен радикал и не е внесъл нищо ново в живота и политическата програма на най-прогресивното за онова време в нея движение — Омладината; в затвора в Будапеща той изпитал едва ли не съмнение в правотата на делото, което стстоявал, и не стигнал до идеята за обща революционна борба срещу деспотизма на Андраши, срещу низкия морал на сръбския чорбаджия Сава Йованович и българския хаджи Ницо, срещу тяхната опора — турската феодална система, поради което през 1869 г. той се озовал в Румъния едва ли не в същото състояние, в което близките му дванадесет години преди това го изпратили на учение в Русия, а именно: без ярко определен поглед върху живота, без лична убеденост в необходимостта от революция, каквато според Иван Унджиев придобил по-късно благодарение на влиянието на Левски. (!). Особено характерно в това отношение е твърдението

му, че първоначално Левски не отделял Каравелов от другите българи-емигранти в Румъния „Трябва да подчертая — пише авторът на стр. 95, че отначало Левски не отделя Каравелов (к. м.) от останалата интелигенция на българската емиграция във Влашко“ и като доказателство сочи писмото на Левски до Райчо Попов, в което Апостолът на българската свобода споменава името на Каравелов наред с имената на Райнов, Живков, Кършовски, Д. Ценов и други, при които той е отишъл специално, за да им представи „народното мнение“. „Тоя пасаж от писмото — заключава Иван Унджиев — установява по **вай-безспорен начин** (к. м.), че в началото на безконечните спорове във Влашко Левски е трябвало да убеждава и Каравелов в правотата на своето дело, и в необходимостта да се възприеме неговата тактика на борба“. По-нататък Иван Унджиев посочва положителния резултат от усилията на Левски да убеди интелигенцията на българската емиграция в Букурещ, включително и Каравелов, в правотата на своето дело; определя някои от революционните му прояви и изтъква, че въпреки благотворното влияние на Левски бъдещият председател на БРЦК не се отказвал от своите идеи, вероятно усвоени от славянофилите в Русия. Сам Унджиев пише: „Безконечните разисквания и спорове с идейните течения от кръга на младите го сближава постепенно с групата на Каравелов и Димитър Ценович (коя е тя, каква е нейната политическа линия и защо е група на Каравелов? — б. м.), която **възприема** (к. м.) неговите идеи и му дава своята подкрепа и сътрудничество“ (стр. 96). Обаче „сближението между Левски и Каравелов — пояснява авторът на стр. 103 — **не можа** (к. м.), да изравни различията в техните разбирания. Каравелов се **приспособи** (к. м.?!) към идеологията на Левски, без да се откаже от своите идеи“.

Тази постановка на един толкова важен и не съвсем лесен за разрешаване въпрос не е нова. В почти същия си вид тя заема своето място в литературата за Левски и Каравелов още преди повече от двадесет години, когато се появиха статиите на Михаил Димитров „Преломът на Любен Каравелов през 1874 г.“ (сп. „Просвета“, I, 1935, кн. 4. стр. 398—410) и „Пътят на Левски“ сп. „Отец Паисий“, X, 1937 г. стр. 83—94). Няколко години след това (1942) се появи и книгата на Никола Кондарев „Васил Левски“, която също има за предмет отношенията между двамата видни дейци на българското национално-освободително движение. Иван Унджиев никъде в статията

си не споменава книгата на Кондарев и не оборва неговото, според нас, правилно становище по въпроса за характера на отношенията между Любен Каравелов и Васил Левски, като по този начин остава в страни от съвременния читател резултата от появилата се тогава полемика.

Без да се впускаме в подробно анализиране на всички съображения и изводи, които прави Иван Унджиев, ще се спрем само на становището му по следните три въпроса: 1. Какъв характер имат връзките между Левски и Каравелов в началото на тяхното сближение и взаимното уважение, което и двамата проявяват до края на живота си; 2. Какво е съдържанието на писмата, които Левски изпраща до Каравелов; 3. Надеждата за помощ, която Каравелов (за разлика от Левски) храни към Сърбия.

Струва ни се, че всеки, който обича истината, не може да отрича влиянието на Левски върху Каравелов, не само защото **самият процес на това влияние може да бъде разглеждан като важно доказателство за революционния по същество мироглед на Каравелов**, но и защото то ни дава възможност да обясним правилно някои моменти от дейността и поведението му в Букурещ. Примери за такова творческо въздействие от страна на Левски върху Каравелов има достатъчно много и някои от тях, са посочени в статията на Иван Унджиев. Тази статия обаче не изяснява следното обстоятелство: ако твърдението на автора, че „в резултат на безконечните спорове и разисквания с идейните течения от кръга на младите“ в Букурещ Левски се сближил и с Каравелов, който в продължение само на една година е възприел „неговите идеи и неговата тактика на борба“, може ли да бъде вярно, че близо десетгодишното влияние на руската прогресивна обществена мисъл, която далеч не стоеше по-ниско от идеите на Апостола, е било на пусто и не е откърмило в него никакви революционни идеи, поради което нашият сънародник „не се отличавал от останалата интелигенция на българската емиграция в Букурещ“? Необходимо е първо правилно да изясним характера на Каравеловите идеи до 1869 г. и едва след това да разгледаме връзките му с Васил Левски. Ако не направим това, (а кратката характеристика на Каравелов, която Иван Унджиев дава в началото на статията си, не рисува вярно и достатъчно пълно неговия идеен ръст до 1869 г.) не можем да бъдем сигурни, че казваме истината, когато употребяваме изразите: „Каравелов не се отказал от своите идеи“, че той „благодарение на **а в т о р и т е т а** и **и м е т о с и** (к. м.) заема първо място в редовете на емиграцията“ (Ив. Унджиев

стр. 94) и пр. А на какво дължи той своя авторитет и име? Почти цялото му художествено и публицистично творчество, създадено до 1869 г. и публикувано на руски и сръбски език, е било познато на българския народ. Същевременно най-будните синове на нашия народ са били осведомени за живота и общественото поведение на Каравелов в Русия, където изрича крилатите думи „Свободата не ще екзарх — иска Караджата“; знаели са за неговата прогресивна дейност в Сърбия; прочели са пламенните му статии „Братя мои“ и „Какво ни е нужно?“, написани малко преди и след освобождението му от будапещенския затвор. Революционно-прогресивният характер на тази дейност ни показва, че сред българската емиграция в Букурещ авторитетът и името на Каравелов не се създават стихийно, случайно, а единствено на основата на неговите положителни качества и предимства, които го отличават от останалата интелигенция. Правилното изясняване на идейната фигура на Каравелов до запознаването му с Васил Левски и изчерпателното разглеждане на дейността му в Букурещ през 1869—1870 г. ни довежда също до мисълта за появата и укрепването на едно взаимно творческо влияние, което по-късно прераства и в положително другарско отношение между Каравелов и Левски. Дългогодишният емигрант от Копривница безспорно е имал какво да научи от своя сънародник, раснал непрекъснато в жив допир с народа, но и обратното е също вярно. Да се отрича това, на практика означава създаването на нова легенда: Каравелов нямаше да се оформи като революционен деец, ако не бе срещнал Левски. Можем да приведем редица примери от първите писма на Левски, които свидетелствуват за едно наистина другарско уважение и почит към Любен Каравелов. „Бай Каравелов, — обръща се Левски към редактора на в. „Свобода“ в дописката си от края на 1870 г. — Вие като честен и свободен български вестникар, такъв Ви показва и (к. м.) листът „Свобода“, който издавате (значи и други негови дела до тогава доказват същото качество!, б. м.) без разлика за всеки народ, който би показал, (че иска) да живее (свободно)“¹. Почти всички запазени писма на Левски до Каравелов започват с топлото, сърдечно обръщение на другар към другар: „Байо, Бае Каравелов!“. Със също така сърдечни и топли обръщения започват и писмата на Каравелов до Васил Левски: „Брате Василе!, Брате“ и пр. А колко сърдечни и искрени, другарски са писмата им!

„Утре тръгвам от тук за Пикет — обяснява Левски на Каравелов, — а после три дни може за Българско. Писмата ми за Одеса пригледайте ги и в двете писма ще турите по един устав. . .“¹ Или: „Изпрати ми ония работи, които трябва да поднеса да подпишат и ония частни к-ти, на които Представителите не бяха пристигнали. Изпратете ми още двеста устава и напечатайте още триста коли — не от Централните“.²

Разбира се, писмата съдържат и не малко данни за известно различие в мислите и становището им по важни въпроси; чувствува се в някои от тях повишен, раздразнен тон на обида и дори съмнение. Но нима различното становище, което и двамата заемат по отделни въпроси на програмата и тактиката на революционната партия, изключват творческото сътрудничество между тях? Нима това различие е убило доверието, което те са проявявали един към друг? Ако беше така, то непременно Левски щеше изцяло да повярва на ония от Олтеница и Гюргево, които нападали пред него Каравелов. По същия начин би постъпил и самият Каравелов и щеше да повярва на казаното от Данаил Попов в писмото му от 3. X. 1872 г. : „От всичко, що ми пише В. Л. , виждам едни неразбории, на които би трябвало да се даде един край. Аз, както се научавам от повече лица, които казват, че В. Л. **съвсем своеволствува** (к. м.), без да се допитва до Никого за нищо“.³ Това обаче, за общо щастие на целия български народ и неговата революционна борба не става, защото и на двамата е било мъчно да дадат ухо на случайни и злонамерени слухове. „Повечето души — пише Левски на К. Цанков — мразят постъпката на Каравелова, **защото напада на старите** (к. м.), а другите народности, като слушали това, ползовали се. Затова им казах, **чи му са е рекло** (к. м.) вече да не пиши ни за стари, ни за млади“⁴. Като имаме предвид това, можем спокойно да кажем, че Каравелов се е разсърдил не толкова на съобщението на Левски за лошите приказки по негов адрес в Олтеница и Гюргево — както мисли Иван Унджиев, защото, ако Левски бе повярвал на тези приказки, нямаше да осведомява Каравелов — отколкото поради обстоятелството, че Левски **не ги е разобличил съвременно**. И за това в писмото си от 25. VIII. 1872 г. Апостолът пише следното: „Дето ти пиша от Олтеница и от Гюргево, че говорят някои си недобро за тебе, аз мисля, че добро правя, **щото да ги убедим в истината**, (к. м.) но като

¹ Цитирам по книгата на Иван Унджиев и Никола Кондарев „Васил Левски. Най-хубави страници от писмата му“. Второ преработено издание, София, 1956 г., стр. 15.

² Д. Т. Страшимиров: Васил Левски, Живот, дела, т. I, стр. 125.

³ Пак там, стр. 147.

⁴ Пак там, стр. 564.

⁵ Д. Т. Страшимиров, цит. сборник. стр. 565.

е така, не ща вече. Аз го имах за длъжност.¹ От съдържанието на същото писмо става ясно, че Левски не се е обидил на Каравелов и пак с предишната другарска откровеност му говори за важни комитетски дела. Ето защо трябва внимателно да тълкуваме това и други подобни писма, да се стремим към откриване на истината независимо дали тя съвпада или не с нашето отношение към въпроса.

До края на своя живот Любен Каравелов е уважавал Левски. Да се съмняваме в реалността и чистотата на това уважение нямаме (поне за сега) никакво сериозно основание. Само един искрен другар и предан на революцията човек може да посрещне така тежко вестта за смъртта на Васил Левски. „Когато турското правосъдие видяло, че из устата на този български светия не излиза ни една дума, то заповядало да го обесят². Израз на своята болка Каравелов дава и в отдавна известното като народна песен стихотворение „Събирайте се моми, булки. . .“, в което се обръща към слънцето и месечината със следната молба:

Слънце ярко, слънце светло,
Зайди, помрачи са;
А ти, ясна месечинко,
Бягай, удави са!
Не светете на турските
Кървави тирани
Осветете българска
Бесилница света,
Която е въздвигната
От ръка проклета.
Тука виси добър юнак,
Или млада сила,
Която е воскресила
Свойта майка мила,
Която е пробудила
Свойто мило племе,
Която е посеяла
Ново здраво семе (к. м.)

Както става ясно от последните два стиха, Каравелов сам посочва величието и историческата заслуга на оня, който повлия не само на него, но и на цялото революционно движение, като пося „ново здраво семе“.

Голяма е любовта на Любен Каравелов към безсмъртния Апостол на нашата свобода и заедно с целия български народ той високо цени неговото име, неговата революционна дейност и идеи. Само две години преди своята смърт чрез топлите думи на чичо Стоян, герой от повестта „Децата не приличат на бащите си“, той се сля напълно с народа в оценката му за Левски. „Тоя човек умее не само да поучи

простия народ на ум и разум, но и да го накара да го обичат и да го слушат. Навсякъде селяните ни посрещаха и показваха към нас своята любов. Да ви кажа право — Левски е голям човек. Такива хора се раждат рядко“.

В литературата за Левски и Каравелов се среща мисълта, че Каравелов, за разлика от Васил Левски, не вярвал в самостоятелните сили на своя народ и за освобождението му разчитал на помощ от вън, най-вече от Сърбия. Този възглед защитава и Иван Унджиев в посочената статия. Преди да видим до колко е верен той, ще се спрем на още едно твърдение в същата статия, с което не можем да се съгласим.

След като изтъква, че в резултат на сближението между Левски и Каравелов се образува БРЦК, авторът на статията на стр. 97 пише следното: „Съвършено слаби бяха организационните връзки между Левски и Каравелов и след основаването на Централния комитет. Левски се обръща към Каравелов само за някои услуги (к. м.): написване на квитанции и заплашителни писма. . .“, но за по-важни неща, които са непосредствено свързани с напредъка на революционното движение, той не се доверява на него, защото не му вярва — иска да каже Иван Унджиев. Поради това не отговаряло „на историческата истина и твърдението на другаря Пантелей Зарев, че в кореспонденцията си с Апостола Каравелов поддържа непрекъснато мисълта, че е необходимо да се върви на бой, без да се губи време“ (стр. 102).

Доколко е погрешна току-що цитираната мисъл на Иван Унджиев се вижда от самите писма на Левски до Каравелов, колкото и малко на брой да са запазените от тях. Така например, в писмото си от 22. VI. 1872 г. Левски не говори за никакви квитанции и разни заплашителни писма, а за Устава на БРЦК, за желанието на хората да се влеят в редовете на организацията, за разпространяването на в. „Свобода“, за частните комитети във Влашко и тяхното право да образуват нови комитети и т. н. В писмото си от 3. VIII. 1872 г. Левски пита Каравелов дали е преговарял със сръбското правителство за приемането на български младежи в сръбското военно училище в Белград; за доставка на 500 пушки и машина за фишеци на иглянката, за българския превод на една книга от Ефрем Маркович, брат на Светозар Маркович, и т. н. А в писмото си от 25 август същата година той му съобщава за извършеното от самия него убийство на предател; за липсата на достатъчно пари за революционното дело; за отношението към ония, които злословят по адрес на революционните дейци с цел да ги скарат; отново говори за пушки и други видове

¹ Д. Т. Страшимиров, цит. сборник, стр. 124.

² В. „Независимост“, III, стр. 374.

оръжие и пр. Съдържанието на останалите писма е също разнообразно и засяга важни въпроси на революционния живот. Някои мисли в тях ни показват, че нецелелите до наши дни писма на Левски до Каравелов далеч не са имали за предмет само издаването на разписки, квитанции и разни заплашителни писма. До същия извод ни довежда и внимателното прочитане на ония писма, за които Златко Златев в последната си статия „Нови поправки и добавки към издадените от Д. Т. Страшимиров документи за В. Левски“, публикувана в „Известия на Архивния институт при БАН“, кн. 1, стр. 303—312, твърди, че са на Каравелов и Левски.

Накрая ще се позовем и на спомените на Христо Даскалов за Левски, чиято достоверност не знаем да се отрича от биографите му. В тези спомени между другото срещаме следната интересна мисъл: „Левски ни чете разни писма от воеводите, от **Каравелова** (к. м.), из Женева, и ни разправи как трябва и ние тук да си основем един частен р. комитет. . . „(Люб. Дойчев „Левски в светлина“, стр. 1). Не става ли ясно и от тези думи, че писмата между Левски и Каравелов, — разбира се, не всички — третираат важни за революцията въпроси?

Що се отнася до това, дали е вярна цитираната по-горе мисъл на П. Зарев, се вижда пак от самите писма на Каравелов до Левски. За съжаление, от тях ние познаваме твърде малко, но и те ни помагат да стигнем до истината. Ето например началото на писмото от 2. XI. 1872 г., подписано с псевдоним Кара Мустафа Бучугоглу: „Брате В. . . **По-преди Ви писахме и подканихме на подвиг, но някак си опипом . . .**“ (к. м.) Но сега, когато обстоятелствата налагат, изтъква се в писмото, Каравелов **отново** подканя Левски към незабавно вдигане на въстание. Друг е въпросът за целесъобразността на това предложение и мотивите, поради които Левски отказва да го изпълни.

От изнесеното до тук се вижда, че опитът да се представят писмата на Левски до Каравелов като писма, в които се говори **само** за обикновени неща, не ни приближава до историческата истина и съвсем не ни убеждава, че Каравелов не се е ползвал с доверието на Левски. Напълно очевидна е необходимостта да противопоставим на погрешната теза за изключителното влияние на единия и за временното приспособяване на другия към идеите на революцията истината за творческото сътрудничество между Левски и Каравелов, което ясно личи от запазените извори и от делата им.

В нова светлина трябва да разглеждаме и въпроса за вярата на Каравелов в народа и отношението му към помощта на

Сърбия. На досегашните твърдения на някои автори, че Каравелов, за разлика от Левски, не вярвал в революционните сили на своя народ, поради което разчитал главно на помощ от Сърбия, противоречат много факти, отдавна известни на нашата наука. Едни от тях се съдържат в публицистичното и художествено творчество на Каравелов, но те в случая не ни интересуват. Ще отбележим тук едно неизвестно или малко известно в България обстоятелство, а именно: в своята статия „Из руско-сръбските революционни връзки през 70-те г. на XIX в.“, поместена в „Ученые записки Института Славяноведения“, т. I, 1949 г. . . . Е. Н. Кушева отбелязва на стр. 351, че сръбският революционер и приятел на Светозар Маркович Пера Велимирович се срещнал през 1870 г. в Локарно с Бакунин, (с когото през същата година се среща и Каравелов!) и водил с него разговори за положението в Сърбия и революционната борба на сръбския народ. А на стр. 352, след като споменава за образувания в Белград сръбски революционен комитет, авторът на статията пише дословно: „Белградският комитет се свързал с Българския централен революционен комитет в Букурещ и с **неговия председател Любен Каравелов** (к.м.) През м. май т. г. в сръбското списание „Савременик“ кн. 5, стр. 615—618, бяха публикувани едно писмо от Светозар Маркович и две от неговия брат Ефрем Маркович относно организирането на революционната борба в Босна. След като отбелязва в писмото си погрешната тактика на Милан Куюнджич, Калевич и други техни съидейници, Светозар Маркович съобщава за предложението на оглавявания от него Белградски революционен комитет „въстанието да се подготви и започне в Херцеговина, Босна и България в споразумение с Черна гора“. А в писмото си от 8. IV. 1872 г. до Комитета за освобождение в Крагуевац Ефрем Маркович споменава между другото, че специален човек от Нови Сад ще преговаря за сключване на споразумение с гръцките революционни сили, а лично той ще отиде във Влашко, за да се уговори с БРЦК. В писмото си от 20. IV. същата година той пояснява, че е необходимо да се уточни броят на четите от Гърция, България и Сърбия, да се провери внимателно извършената подготвителна работа и тогава да се обяви въстанието. Известно е, че на 2. XI. 1872 г. Каравелов отправи от Букурещ писмо до Васил Левски, с което го подкани — сега вече не „някак си опипом“ — да се вдигне на бой, тъй като и братята сърби ще се притекат на помощ.

Въз основа само на тези няколко факта не е възможно да се направи изводът, че

отправеният от Каравелов призив към Левски за незабавно обявяване на революцията е продиктуван единствено от предложението на Белградския революционен комитет за едновременно вдигане на въстание в „Херцеговина, Босна, и България в споразумение с Черна Гора“. Напълно очевидно обаче става необходимостта от по-основно проучване на връзките на БРЦК и специално на Любен Каравелов с Бел-

градския революционен комитет, което ще ни помогне да обясним правилно и неговата твърда надежда за помощ от революционните сили на сръбския народ, а не от правителството на Сърбия! А това от своя страна ще допринесе и за по-пълното осветляване на идейната близост и отделните различия, които са съществували между Любен Каравелов и Васил Левски.

ИЛИЯ КОНЕВ

МЕЖДУНАРОДЕН ГОЛДОНИЕВ КОНГРЕС ВЪВ ВЕНЕЦИЯ

От 28 септември до 1 октомври се състоя във Венеция международен конгрес за Голдониери студии, с който се приключиха тържествата по чествуване 250-годишнината от рождението на най-големия италиански комедиограф — Карло Голдони в родния му град Венеция.

Годината 1957 е под знака на тия тържества; тя носи името „Голдониера година“ и от деня 25 февруари до 1 октомври т. г. са следвали различни тържества във Венеция: поставяне възпоменателна плоча на къщата, в която се е родил Голдони, представяне на различни Голдониери пиеси („Чичо Тодор Мърморко“, „Четиримата чудаци“, „Кампиело“, „Кьодженски свади“, „Хитрата вдовица“, „Слуга на двама господари“, „Гостилничарката“, ангологията „Голдониера Венеция“, „Васалът“, „Жените в добро настроение“, „Смирненският импресарий“, „Ветрилото“). В тържествата са участвували не само венециански трупи (трупата на Ческо Базеджо, тая на Венецианското „Биенале“), но и редица чуждестранни: Загребският народен театър, Бохумският Шаушпилхаус — Германия, Народният театър на Нова Хута — Полша, Румънският народен театър, Трупата „Льо Грение“ от Тулуза, Шаушпилшуле от Бернската консерватория, Университетската драматична трупа на Ка'Фоскари и др.

Конгресът бе организиран от Венецианската община, Венетския институт за наука, изкуство и литература и Центъра за култура и цивилизация при фондацията „Джорджо Чини“, под покровителството на Председателя на Италианската република Джовани Гронки.

Островът Сан Джорджо Маджоре, който след неговото пълно възстановяване в 1951 г., е бил изцяло отстъпен на фондацията „Джорджо Чини“, е едно прелестно място на 4 минути път с параходче от Сан Марко. Фондацията развива разностранна културна дейност. Тя има различни институти за култура, музика и из-

куство. Притежава два театра, библиотеки, зали за студии и т. н. В нейните зали заседава конгресът.

Конгресът се откри на 28. IX. 10 ч. сутринта в голямата зала на фондацията „Джорджо Чини“. Присъствуваха 200 делегати от 22 страни. Програмата включваше шест основни доклади и 68 по-малки доклади (съобщения).

Темите на основните доклади бяха: „Поезията на Карло Голдони“ (проф. Диего Валери), „Венецианското общество по времето на Голдони“ (проф. Манлио Даци), „Голдони и чистият театър“ (проф. Гофредо Белончи), „Режисура в тълкуването на Голдониерата комедия“ (проф. Раул Радиче), „Езикът на Голдони“ (проф. Джанфранко Фолена), „Илуминизъм и традиция у Карло Голдони“ (проф. Марио Маркацан).

Многобройните малки доклади (68) бяха разпределени според темите в три секции: а) Голдони и неговото време; б) съдбата на Голдони (в странство) и в) студии и четения върху Голдони.

Докладът на Манлио Даци имаше за цел да очертае реализма на Голдони. Той се спря на трите периода от обществения живот в Италия и Франция, които са повлияли върху неговите комедии: 30-те години след Пасаровицкия мир (1718) — период, който съвпада с формирането на Голдони и който се характеризира с жадна възприемчивост на култура и рационализъм (според израза на Даци, „период на оптимизма“). Централният период започва с Ахенския мир (1748 г) и съвпада с началото на Голдониерата театрална реформа. През него узряват всички отрицателни ферменти на начина на живеене и всички реформаторски елементи; той е преходен период, в който упадъкът на господстващата класа се заостря все повече и повече, докато буржоазията започва лека-полека да се осъзнава. Третият период датира от 1762 г. и съвпада с 14-годишното Венецианско театрално творче-